

NAGYKANIZSAI HONISMERETI FÜZETEK

A pokol állatai

17
1998

Major Ilona

A nagykanizsai Chevra Kadisa-könyv

290
H20

Major Ilona

**A NAGYKANIZSAI
CHEVRA KADISA-KÖNYV**

Nagykanizsa, 1998

Az angol nyelvű összefoglalást fordította:
Mátyásné Flórián Ildikó

A héber nyelvű összefoglalást fordította:
Káldi Zsuzsa

Szerkesztette:
Dr. Cseke Ferenc

Kiadja:
A Nagykanizsai Városvédő Egyesület Honismereti Köre

Felelős kiadó:
Dr. Cseke Ferenc

ISSN 1216-3724

ISBN 963 04 7962 1

Nyomdai munkálatok:
Kanizsai Nyomda, Nagykanizsa
Műszaki szerkesztő: Lengyák András
Felelős vezető: Brenner Árpád

ELŐSZÓ

Nagykanizsa a múlt századtól iparának és kereskedelmének köszönhetően erősen polgárosodó város lett. A Déli-vasút megépülése további felvirágzást hozott. A gazdaságilag, társadalmilag és kulturálisan kiteljesülő város életében jelentős szerepet játszott a XVIII. századtól folyamatosan betelepülő és itt gyökeret verő zsidó lakosság. A közösséggé kovácsolódott zsidók liberális szellemiségüknek köszönhetően nem szigetelődtek el a város többi lakójától. Velük együtt „kanizsai pógár”-ként éltek mindennapjaikat, vállalták városuk gyarapítását. Ma már az egykori virágzó hitközségi életet, munkájukat csak kutatni lehet a történelem jól ismert viharai miatt.

Sajnos történetükre vonatkozóan az elsődleges források, az iratok elvesztek, megsemmisültek. A hitközség tulajdonában csak a vallási életet szolgáló könyvek találhatóak meg. Budapesten a Zsidó Múzeumban látható a hitközség két legrégebbi irata: A Chevra Kadisa-könyv és a Betegápoló Bichur Cholim-könyv.

A Chevra Kadisát, vagy Szentegyletet minden alakuló hitközség létrehozta, mert vallási parancsolat írta elő a jótékonykodást. A legértékesebb cselekvés a betegek, árvák, haldoklók, gyászolók segítése. Tevékenységüket egyleti formában gyakorolták, melynek tagja lenni nagy tisztességet jelentett a hitközség férfijainak. A nagykanizsai Szentegylet működéséről könyvet vezettek. Ez a Chevra Kadisa-könyv, amely európai híré. Páratlan emléket hordoz a könyv Pokol traktátusa című része, mert egyedi módon mutatja be a zsidók temetkezési előírásait és a túlvilág képi megjelenítését.

Munkámban szeretném bemutatni városunk e kevésbé ismert történelmi, néptörténelmi, népművészeti emlékeit, és rajta keresztül a ma már egy maroknyi hitközség régi gyászszokásait.

A NAGYKANIZSAI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE

A nagykanizsai zsidóság története megegyezik az ország zsidó lakosságának történetével. Mivel Kanizsa a római időkben is lakott terület volt, valószínű, hogy a provinciák más területeihez hasonlóan itt is éltek zsidók.

A Borostyánkő útból leágazó út délnyugat-északkelet irányú vonala Itáliát kötötte össze Aquincummal, amely fontossá tette ebben a korban a települést.

Az első írásos emlék a XVIII. századból való, amely az 1725-ben elrendelt zsidóösszeírás három évvel későbbi teljesítésének dokumentuma.

„Kanizsán él Simon Ádám, kinek feleségét Mózes Katának hívják. Két fia közül a 19 éves Mózes egy keszthelyi zsidónál van, a másik Márk, 8 éves. Sára lánya férjnél van. Rohoncon él a család. Tart még egy keresztény szolgát is.

A városnak 25 forint árendát fizet, boltbéli portékákkal kereskedik.”¹

Az 1728. május 9-én a megyéhez felterjesztett zsidókról készített jelentés alapján kiderül, hogy Zalavármegyét a rohonciak népesítették be. Rohonc, mint zsidó központ, a XVIII. században Vas megye első városa volt. Földesurai a Batthyányiak voltak, akik már 1687-ben 36 zsidó családot telepítettek le itt. Magyarország legtekintélyesebb és legnagyobb zsidó közösségeit alapozták meg, elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak.

Nagykanizsa uradalmi jogát 1743-tól gróf Batthyány Lajos nádor kapta meg Mária Teréziától, aki Körmenten élt, és tisztartói által gyakorolta az ellenőrzést. Ő védelmezte és szorgalmazta, hogy birtokain is – Délnyugat-Dunántúlon – telepedjenek le zsidók. A kanizsai hitközség szerveződése így a XVIII. század első felében mehetett zsebbe.

Az első családokat követők Kanizsán már az 1745-ben épült Kis Sörházban kialakított imaházban gyülekeztek szertartásra.² A fiatal hitközség a zsidóság kegyuratól gróf Batthyány Lajostól 1786. október 20-án alapszabályokat kap: „Előírás a zsidó hitközségben való jó rend fenntartásáról.”³

Ekkor már működött a Chevra Kadisa, melynek kéziratos kódexébe az első bejegyzés 1769-ben került.⁴

A század végére már a város kereskedelmének meghatározóivá váltak, és 1801-ben a „Nemes Vármegyéhez” intéz Kanizsa Tanácsa sérelmi kérelmet a zsidók adóztatása ügyében.

A XIX. század elejére az egyre bővülő hitközség Batthyány Fülöp hercegtől kapott telken imaházat építtetett. Az uradalmi főépítész, Vojta Ferenc szerény terveit átdolgoztatták Bécsben, amely alapján 1821-ben avatták fel a zsinagógát. Itt szólalt meg Magyarországon először orgona zsidó templomban 1845-ben. Híres rabbija, Löw Lipót (1811–1875.) zsidó teológus, író. 1840–1846-ig Nagykanizsán volt rabbi. Elsőként kutatta a magyar zsidóság történetét, s első volt, aki zsinagógában magyarul tartott istentiszteletet. A modernizáció és az asszimiláció híveként építtette 1842-ben az iparos és kézműves alapokat is oktató népiskolát, amely 1891-ben felsőkereskedelmi iskolai rangot kapott.

A meggazdagodott polgárság a kereskedő- és pénzügyi társasáletének központjának szánta a Kereskedelmi Casinót 1835-ben, melynek tagjai közt volt a milliommossá vált Gelsei Guttmann Henrik, Rozenfeld Jakab üvegkereskedő, a téglagyáros Stern család tagjai, Ollop Sámuel az első gőzmalmos, és a Weiser család tagjai, akik a milleneumi nagyérmes Gépgyárat vezették... és még számosan, akik a város gazdasági életét meghatározták.

Az asszonyok is létrehozták, főként jótékonyági célból a nagykanizsai Izraelita Jótékonyági Nőegyletet 1843-ban, melynek alapítója Gelsei Guttmann Anna volt. Majd 1888-ban felekezettől függetlenül Népkönyhát szerveztek.⁵

A zsidók a szabadságharc alatt a függetlenség hívei voltak, sőt Kossuth felhívására adományokat gyűjtöttek a Nemzetőrség felszereléséhez. A bukás után hadisarcot fizettek, még fel is oszlatták hitközségüket. Ez azonban nem vetett véget töretlen fejlődésüknek.

Az 1868–69-ben megtartott Izraelita Egyetemes Gyűlés után az amúgy is liberális szellemű nagykanizsai zsidóság a kongresszusi (neológ) szervezeti forma mellett döntött.

A nagykanizsai kereskedők és gyár vállalatok piaca kiterjedt Horvátországra és Dalmáciára. Az I. világháborút követő békeszerződések miatt ezeknek legnagyobb részét elveszítették. Az ipar pangását a harmincas években a szénhidrogén feltárása szüntette meg.

1921. május hó 11-én avatta fel a hitközség az I. világháborúban elesett hőseinek készített fírgyládát ábrázoló emlékművet, melynek három svéd gránittáblából alkotott ajtaján a

„77 zsidó vallású hősi halott neve aranybetűkkel van bevésve.”⁶

A két világháború között felerősödő antiszemitizmus Kanizsán letompult, és mikor Lengyelország lerohanása után az onnan menekülteket kellett segíteni, a zsidó lakosság aktív szerepet vállalt ebben. A nyilas rémuralom miatt azonban menekülésre kényszerültek. 1944-ben elrendelték a kitelepítésüket. Csendőrséggel szedették össze őket, és indították útnak a deportáló vonatokat a koncentrációs táborok felé, ahonnan csak nagyon kevesen térhettek vissza. Ez a szomorú

esemény volt az elindítója a nagykanizsai zsidóság összezsugorodásának, és gyakorlatilag a megszűnésének.

Fenntartó hiánya miatt kulturális emlékeik az enyészetnek indultak (iskola, könyvtár, gyógyszertár, kórház, zsinagóga, temető...), az elhurcoltak hamvai sosem kerültek vissza szülővárosukba.

Ma töredékében működik a hitközség, alig félszáz fővel próbálják rendben tartani örökségüket.

Álljon itt néhány adat, amely önmagáért beszél.⁷

<i>Év</i>	<i>Zsidó lakosság</i>
1840 ¹	1000 fő
1851 ²	1500 fő
1880 ¹	2875 fő
1910 ¹	3378 fő
1920 ¹	3360 fő
1927 ³	3663 fő
1930 ¹	2838 fő
1941 ¹	2091 fő
1944 ⁴	1830 fő
1996 ⁵	kb. 70 fő

A NAGYKANIZSAI CHEVRA KADISA-KÖNYV

A zsidó hitközségek kebelén belül működő olyan jótékonyági és vallásos egyesülés a Chevra Kadisa, mely betegek ellátásáról, a szegényekről, a halottakról és a temetés szertartásáról, valamint a temető és a sírok rendbentartásáról gondoskodik.⁸

A Chevra Kadisa mint intézmény Szentegyletet jelent. A kifejezés nem héber, hanem arabeus; s ebből következtethető, hogy valószínűleg a talmudi korban (i. sz. 450-ig) keletkezhetett. Közép-Európában az első Chevra Kadisát Eliézer Áskenázi alapította Prágában 1564-ben,⁹ melynek alapszabályát maga Löw rabbi írta, s minden későbbi Chevra alapszabálynak ez szolgált mintául.¹⁰

A nagykanizsai hitközség első és legrégebbi egyesülete is a Chevra Kadisa volt. Megmaradt az egyesületnek két könyve: az egyik a betegápolási könyv, a Bikkur Cholim¹¹, melynek első bejegyzései 1802-ből valók (ma a Zsidó Múzeum állandó kiállításán látható), a másik az, amelyet a Szentegylet tevékenységéről vezettek, ez a törzskönyv vagy aranykönyv, az úgynevezett Pinkasz.¹² Ez a Chevra-könyv fennmaradt, melynek bejegyzései 1769-től kezdődnek, és századunk elején is jegyeztek bele, ami a folytonosságot jelenti.¹³

A könyv fekete bőrkötéseit ezüstveretekkel fogták össze, és kettős kapoccsal volt lezárva. Fedelét kettős kőtábla díszíti, melyet virágdíszítéses inda fog közre. Vésett héber feliratának jelentése: „Ez a könyv a kanizsai Gemilut Chászádím Szentegylet¹⁴ tulajdona.”

A könyv borítójának négy sarkán egy-egy négyzet alakú hidegen kalapált domború lemez van, melyen a héber betűk az 1793-as dátumot adják.

Mérete: 46x34 centiméter. Jelenleg szintén a Zsidó Múzeumban található.

A könyv tartalmazza a Chevra szabályzatát, a Tákkánót, szemelvényeket a Széfer Chászidinből, amely a Jámborok könyve. Fejezeteket idéz József Káro: Sulchán Áruh című törvénykönyvéből, melyet 1564-ben nyomtattak ki először Velencében. Tartalmazza mindazon törvényeket, amit vallásos zsidó embernek be kell tartania. Második fejezete a „Jose Déa = Tudást tanít” című rész, ahol a jótékonykodás, a beteglátogatás, a halottal való foglalatosságok, s a köteles gyász szabályait foglalja magában. Szemelvényeket olvashatunk Másszechet Géhinom-ból, amely a Pokol traktátusa, részleteket Móse Zákutó: Tofte Áruh című

pokoljárásából. A Chevra tagok névsora után a nagykanizsai zsidó kórház céljaira adakozók jegyzékét találjuk. A könyv végén végrendeletek olvashatók.

A 299 papírlapjából csak a Pokol traktátusa című rész van képekkel illusztrálva.¹⁵

Hazánkban készült a kézirat, de az egész héber nyelven kézírással íródott.¹⁶

A POKOL TRAKTÁTUSA

Csak a Gé-Hinnom, azaz a Pokol traktátusa című fejezettel foglalkozom a továbbiakban, mert itt található az a miniatúra sorozat, amely a Chevra Kadisa-könyvet híressé tette. Képileg jeleníti meg a Szentegylet tagjainak kötelességét a haldoklóval szemben, majd a temetés mozzanatain át mutatja be a köteles szöveg szerzetartásait.

Címlapja egy nyitott frigyszekrény, melyet baldachin formájú hermelinnel bélelt palást keretez csücsán koronával. Alatta virágkoszorú, melyben bevezető szöveg olvasható:

ספר הנקלא חק אמת
„Könyv, amely az igaz törvénynek nevezetik.”¹⁷

A frigyszekrény két szélén vázák vannak, bennük virágcsokor. Rózsafüzér keretezi a szekrény tetejét is. Alatta szalagdíszként bibliai idézet a Zsoltárok könyvéből. (Zsolt. 118. 19–20.)

Magában a Tabernákulumban, a frigyszekrényben félkörívben az alábbi nyitómondat olvasható:

„A jótékonyt gyakorló Temetkezési Egylet dicsőségére megnyitom.”¹⁸

Ezután fogalmazódik meg a könyv célkitűzése:

„A Temetési könyv megnyitattik. Az írás megindul. Mindaz, aki óhajtja, kövesse. Jöjjön és csatlakozzék. Az előljárók gyakran, szinte mindennap jöjjenek. Számonkérjük az emberektől bűneiket, akár tudatosan, akár véletlenül követték is el. Mégis lesz nekik mire támaszkodni.

A Pokol traktátus címlapja

A törvény igaz törvény, és minden elkészített a lakomára.

Ezért tudd meg fiam, hogy ez a világ hasonlít az örök élet előszobájához, amelyet Te készítesz elő. Csak így léphetsz be a terembe. Igaz az, hogy cselekedeteid Ura megfizeti neked munkád bérét. S tudd meg, hogy az igazak jutalma az örök élet."¹⁹

Két oszlop talpzata határolja azt a szöveget, amelynek csillaggal megjelölt betűi utalnak a címlap készítésének évére. A betűk számértékét, azaz a készítés időpontját a „kis időszámítás” figyelembevételével lehet megkapni. ו=6, ת=400, מ=40, ס=60, מ=40, ו=6. Ezek összege 552. A kis időszámítás 1240 évét hozzáadva ez az esztendő az 1792.²⁰

A tisztítóűz

A kiadásra vonatkozó adatok, vagyis a kolofon tanúsága szerint a Gyhenna Traktátusát a Kabodon született Jichák Eisik írta és illusztrálta.²¹

A POKOL ÉS A TEMETKEZÉS ILLUSZTRÁCIÓI

A kéziratos könyv kompozíciói a XVIII. század végéről valók, de még a XIX. század első felében is dolgozott rajta a művész. A képei naív megjelenítésűek, de igyekeznek az érzelmek reális ábrázolására.

Tartalmi szempontból két részre oszthatók a képek:

I. A pokolbéli szenvedések ábrázolása

II. A temetés megörökítése

Ezeken belül kompozíciókra tagolódnak.

Kompozíciók:

I. 1. Tisztító tűz

2. A pokol állatai

3. A hatfejű szörny

4. A pokol belseje

II. 1. Agónia

2. A halott őrzése

3. A halott mosdatása

4. Úton a temetőbe

5. Bocsánatkérés a halottól

6. A temetőben

7. Gyászsor

8. Süvet ülni

9. Büntető angyalok

Magyarországon közvetlen előzménye nem található meg a kéziratos könyv grafikai sorozatának. Előképe valószínűleg a prágai Chevra Kadisa 1782-ből származó freskóképei.

Virágdiszítés

Hasonló témasorozatot dolgoz fel az 1800-ban Gyöngyösön készített Chevrá-lap is.²²

Sok rokonságot mutat a népművészettel is, mert minden kép keretezése valamely népi virág, vagy kékfestő motívumot dolgoz fel hasonló színösszeállítást is használva.

I. A POKOLBÉLI SZENVEDÉSEK ÁBRÁZOLÁSA

A vétkes lelkek a pokolba kerülnek a haláluk után. Nevezik Gé-Hinnom-nak, Ávádon-nak (sírgödör), ahová a bűnös lélek kerül, hogy itt megjavuljon. Eredetileg egy völgy neve volt Jeruzsálemtől délre, ahol a Molochnak áldozott gyermekeket elégették. A Gé-Hinnom-ban elszenvedett büntetések mértékére vonatkozóan nincs pontos adat, de a tüzét gyakran emlegetik: „Gyehenna tüze”, ahol az angyalok kínozzák a kárhozottakat.²³

A képeken is a tűz a vétkes tisztulásának fő módja, de a pokol szörnyállatai is segédkeznek. Az állatok egészen különlegesek: Hatfejű kutya, melynek ugyanennyi hegyes farka van, és kígyó tekeredik mindegyik szájából, melyekkel csípi, marja a bűnhődőket. A bűnösök szállítója az oroszlántestű, sasfejű, szárnyas szörny, amelynek félelmetesen hegyes, hosszú nyelve és farka van.

A hatfejű szörny

A Pokol állatai

A pokol bejáratát egy óshüllő őrzi, ahol táncoló ördögök mártóznak a tűzben.

A pokol belsejében az ördög a fő sütőmester, aki nyársra húzza áldozatait. A kisegítők fekete macskák, amelyek a kondér körül szolgálnak, nem könyörülve a rimánkodó lelken.

Az ördög szarvas és patás. Vészmadarakként kárognak a fekete hollók a kondér körül.

A képeken ábrázolt elképzelések magukon viselik a népi hiedelem pokol elképzeléseit.

A fekete macska babonája napjainkig hat. A patás ördög a magyar népmesevilág szereplője ugyanúgy, mint a griffmadár, amely az alvilágban lakik és gyakran segít feljutni a felvilágba.

A pokol belseje

(Vö. Fehérló fia című népmese) A magyar balladákban megtalálható a fekete holló alakja, mint boszorkány. A szerzőre erősen hatott a zsidó gyülekezetet körülvevő társadalom, főként a parasztság túlvilági elképzelései. Még ma is fellelhetők a néprajz számára Kiskanizsa képi hagyományai, amely igen gazdag tára a különleges „pokoljárás” történeteknek. Kiskanizsa sajátos helyet foglal el a városon belül, mert egy „városba oltott falu”. Lakóinak többsége még ma is kertészkedéssel és földműveléssel foglalkozik. Kizárólag római katolikusok voltak, de a zsidósághoz hasonlóan, zárt közösséget alkottak.

II. A TEMETÉS KÖRÜLI SZOKÁSOK MEGŐRÖKÍTÉSE

A következő képek híven tükrözik a Chevra Kadisa kötelező teendőit a halott körül, a temetés és a gyász előírt hagyományait. Végigkövetve ezeket felvázolódnak a zsidó temetési szokások.

1. Agónia

A zsidók az életet és a halált egyaránt tisztelik. Cselekedeteikben benne van, hogy egyszer majd mindenről számot kell adniuk. A zsidóknál, ha valaki súlyos beteg, amellet kell, hogy legyen valaki, mert egyedüllete elszomorítaná.

Agónia

A közvetlen hozzátartozókat eltávolítják, mert sírásuk nehezítené a haldokló utolsó óráit.²⁴ A haldokló mellett lenni halála pillanatában a legfőbb micva, kegyes cselekedet, mert nem tudja már viszonzni.²⁵

A haldokló elcsigázott arcán látszik a haláltusa, melyet a mellette álló Chevra-kiüdötte és az orvos próbál enyhíteni. Az ablakon „benéző halál kardjáról méregcsepp hull a haldokló szájába. A halál hírére a belenyugvás szavával kell válaszolni: „Áldott legyen az igaz bíró!”

2. A halott őrzése

Amikor a halál bekövetkezik, a halottat arccal Jeruzsálem felé (Keletre) fektetik a földre vagy csupasz szalmára, és mellette gyertyát gyújtanak. A halott soha nem maradhat egyedül, őrzéséről a Chevra Kadisa tagjai gondoskodnak, és őrzőket sorsolnak ki mellé. A sorsolást úgy végzik, hogy a tagok héber nevét felvésik a kid golyócskákra, és ebből húzzák majd ki a virrasztókat. A kép bemutatja az egészségügyi előírásnak megfelelő nyitott ablakot is.

A beszűrődő fény irányát a szék és a rajta ülő férfi árnyéka jelzi. A Chevra-tag a halott mellett a Bibliából olvas idézeteket, a zsoltárokat. A halott őrzése a semira, vallási parancsolat. Az őrző a sómér, aki kegyes cselekedetet végez. A

A virrasztás

tetemet fekete szövettel, azaz mechóval takarják le.²⁶ Ezzel egyidőben a házban minden edényből kiöntik a vizet, jelezve, hogy ami történt visszafordíthatatlan. Régen szokásban volt gyászdalok éneklése és a virrasztás a halott mellett. Az éneklés a rokon feladata volt, de előfordultak hivatalos siratók is, akik egyes szám első személyben énekeltek meg a fájdalmat. A halottsiratás a gyászoló házban folyt le az elhunyt jelenlétében, de manapság ez a szokás már kihalt.

A képet kék-fehér sorminta szegélyezi, amely hasonló a kiskanizsai asszonyok által viselt többszeles szoknya kékfestő anyagának díszítéséhez.

3. A halott mosdatása

A temetés további előkészületei a halottasházban folytatódtak. A halott szertartási értelemben nem tiszta, a mosdatással készítik elő a temetésre. Langyos vízzel mosdatják, amit a helyszínen melegítenek, és külön erre a célra készített ezüst felszerelésekkel végeztek: fésű, körömtisztítók, kancsó stb.

Vigyázni kell arra, hogy a halottat nem lehet arccal lefelé fordítani. A szertartás alatt az Énekek éneke VII. fejezetét imádkozták, melyeket ezüstkeretű táblára vagy a falra írtak.

A halott mosdatása

A képen az egyik férfi favillát tart a kezében. Ez a gepéla, amelyet a halott majd feltámadáskor használ. Egyrészt, hogy kiáshassa magát, másrészt mankóul szolgál a holtak, ha jön a messiási föltámadás, a gilgul.

Ehhez a szertartáshoz több babona is fűződik: Vallásos zsidó ember sohasem vágja le a körmét sorban, mint a halottnak teszik, hanem összeviszza. Nem veti le egyszerre felső és alsó ruháját, mert azzal sietteti saját halálát.

A mosdatást követi a halott öltöztetése. Férfiaknál a halotti ruha a tákhríhim, megegyezik az esküvőn viselt öltözékkel. Ez egyszerű hófehér harisnyanadrág és köpeny. Miután ezt ráadták, becsavarták az imakendőbe, melynek rojtját, az úgynevezett ciciszt levágták, és ezzel pászullá, azaz alkalmatlanná tették a használatra, nehogy megsértsék a halottat, mivel azt már ő úgy sem használhatja.²⁷

4. A halott kikísérése

Kétlovas kocsi viszi a halottat a temetőbe. A XVIII. század végén még nem volt a temetőben ravatalozó és hozzátartozó mosdató, mert csak 1875-ben készült el a maig használatban lévő épület. A kísérők különböző polgári öltözetű zsidók. Viseletük csizma, felöltő, cilinder. Közöttük a város más polgárai is megtalálhatók. Az illusztrátor a város társadalmának együvé tartozását próbálta kifejezni.

A halott kikísérése

5. Bocsánatkérés a halottól

A temető kapujában „Izrael nevében” a közösség megköveti az elhunytat mindazért, amiben vétkeztek ellene életében. Ez a bocsánatkérés, a mehillá.²⁸

A fejenél álló perselyt adták körbe, melybe a kegyes adományokat gyűjtötték a temetés költségeire. A nagykanizsai Chevra Kadisa alapszabályzata a XX. század elején is előírta, hogy a tagok kötelesek ebbe a perselybe saját belátásuk szerint adakozni. Ez is a legfőbb micva, jócselekedet egyike. *„Az a legigazabb jócselekedet, amit a halottal gyakorolnak, mert tőle már senki sem várhat viszonzást.”* – írja Rasi Mózes rabbi *„...és cselekedjél velem jót és igazat”* törvényére hivatkozva. (1. Móz. 47.29.)

A régiek pusztán vászonba göngyölték a mezítelen holttestet, és koporsó nélkül vagy gyalulatlan fából készített koporsóba fektették, melyet nem zártak le szöggel. A halottat értékei nélkül temették el. Feje alá egy kis zsákban Izrael földjét tették, mert minden diaszpórában élő zsidó álma, hogy Cion földjében nyugodjon.

Miután behelyezték a koporsóba az elhunytat, Németországban, Ausztriában és hazánkban szokás volt a halott kezeit úgy összekulcsolni, hogy héberül Isten egyik nevét adja. Legismertebb szokások egyike a halott szemére cserépdarabokat vagy köveket tenni, hogy a rossz szellem ne hatoljon be a testbe.

Bocsánatkérés a halottól

6. A temetőben

A legrégebbi előírások egyike, ha valaki meghalt, azt minél előbb el kell temetni, de szombat előtt mindenképpen. Ennek elhalasztása sértene a halott iránti megbecsülést. Ez elsősorban a Közel-Keleten jelentett nagy problémát a meleg miatt. A keresztény Európában ez nem volt szokás, valamint később egészségügyi okok miatt is tiltakoztak az azonnali eltemetés ellen.

A XVIII. századra a zsidók is elfogadták a harmadnapos elhantolást. A temetés lefolyása úgy történik, hogy a gyászolók bevonulnak a ravatalozás helyiségébe, jobbra a nők, bal oldalra a férfiak.

A közvetlen hozzátartozóknak a Szentegylet egyik tagja ősi szokás szerint megszagatja a ruháit, melyet csak állva lehet elvégezni. Ez a gyász jele. Meg kell gyászolni az apát, anyát, a testvért, a féltestvért, a férjet és a feleséget.

A képen a szív fölött látható bevágás, amely hagyomány a szülők esetében követeli meg az ilyen megszagatást.

Még odabent elmondják, a maszpidot, azaz a gyászbeszédet, amibe mindig belefoglalják a halott héber nevét.

A temetőben

A sírt úgy kell kiásni, hogy a halott feje nyugat felé legyen, lába pedig keleti irányba.²⁹

A temetőkert ábrázolása teljesen reális. Ma is fellelhetők a képen látható sírkövek. A kerítés boltívei is ugyanilyenek. A kerítés mellett ábrázolt ohel-jellegű buzogányos síremlék ma is áll, és Löweinstein Mózes nyughelye. Rajta jól olvasható elhunytának dátuma: 1824.

Schöner Alfréd, a Rabbiképző Intézet vezetője, aki e könyv kutatója a Chevra-könyv Pokol traktátusának keletkezési idejét 1815 előtti időre teszi, mert szerinte a gyászszorban „Napoleon” kalapot viselnek, amely a császár bukása után már nem volt divatban. A fenti római tumulust ábrázoló síremlék dátuma ezt megcáfolja. Feltételezhető az is, hogy a szerző folyamatosan készítette el az illusztrált Gyehenna traktátust, és több éven át is dolgozhatott rajta. Akár úgy is, hogy később toldott be részeket a meglévők kiegészítésére.

Löweinstein Mózes síremléke (előlről)

A temetőben sem inni, sem enni, sem profanizáló tevékenységet folytatni nem szabad. A talliszt (imakendő) és a tóratekeresztet használni tilos, mert ezzel a halott iránti tiszteletlenségüknek adnának kifejezést. A férfiak fedett fővel léphetnek csak be a temetőbe. Aki a temetőbe látogat, nem vihet magával semmit. Tisztelete jeléül kavicsot tesz a sírra, és még azt is a temetőn belül le-lehajolva szedi össze. Minél több kavics gyűlik össze egy síron, annál előbb a halott emlékezete. Virágot azért nem tesznek a sírra, mert az egyrészt idegen szokás, másrészt a virág az élet jele, amivel megsértenék a halottat.

Löwenstein Mózes síremléke (hátról)

„Élő kapja a virágot
Kavicsot a holtak hantja”
(Ada Christen verse
Móra Ferenc fordításában)

A temetőbe nem mindenki léphet be, a menstruáló nő vagy az, akinek nyílt sebe van, mert beszennyezi a temető tisztaságát. A temetőből távozó fűvet tép, háta mögé dobja és azt kiáltja: „*Ebredjetek újra, ahogy a fű kizöldül!*” Egy másik hagyomány, amit még a távozonak el kell végezni: a temetőkapuban kezét kell mosnia. Ez azért fontos, hogy a halál angyala rá ne találjon.

7. Gyászszor

Férfiak alkotta sorfalak között vonult el a gyászoló, szenvedő arcának ábrázolása nagyon kifejező. Ez a sura, amikor is illendő részvétet nyilvánítani.³⁰ Az öltözékek alapján nemcsak zsidók álltak sorfalat, mert a balszélső zöldruhás, borotvált arcú férfi és a baloldali második férfi is nemesi dolmányt visel. Lehetséges, hogy a hitközségben már ekkor is volt aki nemesi rangot szerzett magának, minthogy erre később is volt példa: báró gelsei és beliscehi Gutmann Henrik esetében. (Kép a 21. oldalon.)

8. A temetés utáni első étkezés

A gyászoló sivat vagy süvet ül („hétnapos gyász”) a temetés után. E hét nap alatt a gyászolónak a földön kell ülnie, ha nem is feltétlenül a földön, de mindenképpen alacsonyabban, mint rendszeren. Nem viselhet bőrcipőt, nem borotválkozhat, nem hordhat ékszert, abban a ruhában kell járnia, amelyiken a

A gyászszor

„Sivet il”

behasítás van. A tükör a lakásban le van takarva, hét napon át külön gyászgyertya ég. A Bibliából is csak azokat a részeket lehet olvasnia, ami a gyászhoz illik. A temetés után az első étkezés a felépülésért van. Ez a szejdat havráa. Első ételme egy kevéske hamuval meghintett tojás vagy esetleg lencse is lehet. Itala kevés vízzel vegyített bor. A halott halálának évfordulóját a Jahrzeit-et minden évben megtartják. Az első alkalommal kerül sor a sírkő felállítására is.³¹

9. Büntető angyalok

Amikor a halottat a sírgödörbe teszik, a körülötte állók utána kiáltják a héber nevét, hogy el ne felejtse. Mikor a halál angyala eljön a sírjához és kétszer ráútvte megkérdezi a nevét, biztosan emlékezzen rá. Ezért vésik fel a sírkőre is a héber nevet. A hagyomány szerint, ha az illető gonosz volt, nem tud válaszolni a kérdésre, és így a pokolba kerül, megvonva tőle az örök életet.³²

A nagykanizsai Chevra Kadisa-könyv, mint kéziratos ritkaság az egyetemes zsidóság emléke. Benne ma már kultúrtörténeti ritkaságnak számító néprajzi adatokat találunk.

A végítélet angyala karddal

Úgy gondolom, hogy kanizsaiként ismerjük és tudunk róla, hisz a „büszkeségünk”.

Sajnos ma már nem a város tulajdonában van, sok más zsidó vallási tárgygal együtt Budapesten, a Zsidó Múzeum állandó kiállításán látható.

A büntető angyalok

JEGYZETEK

1. Németh László: Zsidók Zalában a XVIII. század első felében. Zalai Gyűjtemény Történeti Tanulmányok. Zalaegerszeg, 1994. 21. p.
2. Barbarits Lajos: Nagykanizsa. AMVMK, Budapest, 1929. Továbbiakban: Barbarits 252. p.
3. Barbarits: i. m. 252–253. p.
4. A budapesti Zsidó Múzeum (Szerk.: Benoschofsky Ilona–Scheiber Sándor). Corvina 1987. Továbbiakban: Zs. M. 214. p.
5. Zalavármegyei évkönyv a Milleneumra (Szerk.: Halis István és Hoffmann Mór). Nagykanizsa, 1896. 89. p.
6. Barbarits: i. m. 255. p.
7. 1. A zsidó népesség száma 1840–1941., 1993. KSH 362. p.
2. Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára, I. köt 172. p. Pest, 1851. Nyomtatott Kozma Vazulnál.
3. Orbán Ferenc: Magyarország zsidó emlékei. 128. p.
4. Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április, Adattár B, szerk.: Sweitzer József.
5. Katzenbach Ferencné, a nagykanizsai zsidó hitközség volt titkára.
8. Orbán Ferenc: Magyarország zsidó emlékei, nevezetességei. Panoráma, Budapest, 1991. 147. p.
9. Schöner Alfréd: Chevra Kadisa In: História, 1985/4. VII. évfolyam 33. p.
10. Froimovics Kinga–Komoroczy Géza–Pusztai Viktória–Strbik Andrea: A zsidó Budapest. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995. Továbbiakban: A zs. Bp. 583. p.
11. Bikkur Cholim = betegek látogatása
12. A zs. Bp.: i. m. 584. p.
13. Zs. M.: i. m. 210. p.
14. Gemilut Chászádím = Jótevők
15. Zs. M.: i. m. 210. p.
16. Schöner Alfréd: A nagykanizsai Chadisa-könyv Gyehenna Traktátusa. Budapest, 1981. aug. 29. – kézirat, ELTE Művészettörténet Tanszék 416. számú irata, továbbiakban: Schöner 10. p.
17. Uo. 18. p.
18. Uo. 18. p.

19. Uo. 18–19. p.
20. Uo. 20. p.
21. Schöner Alfréd: A pokol traktátusa In: Művészettörténeti Értesítő 1984/4 272. p.
22. Uo. 277. p.
23. Zsidó hitéleti kislexikon (Szerk.: Jólesz Károly). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. 62. p.
24. Uo. 137. p.
25. A. zs. Bp.: i. m. 582. p.
26. Uo. 582. p.
27. Uo. 585. p.
28. Uo. 588. p.
29. Uo. 589. p.
30. Uo. 589. p.
31. Uo. 590. p.
32. Uo. 590. p.

ספר חברה קדישא של העיר נאג' קניז'ה

כל'י

מאז המאה שעברה הפכה להיות נאג' קניז'ה עיר בורגנית לכל דבר וזאת תודות לפיתוח המסחר והתעשייה באזור. מאז השלמת בניית הרכבת הדרומית התפתחה העיר בקצב מסחרר.

מאז המאה ה - 18 מהווה היהדות המקומית חלק אינטגרלי בהתפתחות הכלכלית, החברתית והתרבותית בעיר. הקהילה היהודית במקום מעולם לא התבדלה אלה היוותה מאז ומעולם חלק חשוב ומרכזי בהתפתחות הרוחנית והתרבותית. היהודים התמזגו בבורגנות המקומית ומאז ומעולם היוו את אחד מהיסודות החשובים של העיר.

התרבות היהודית

אחד המסמכים החשובים של הקהילה שפרחה בעבר הינו "ספר חברה קדישא" שכעת נמצא במוזיאון היהודי בבודפשט.

בתוך הקהילה פעלה חברה קדישא ששמה לה למטרה לעסוק בפעולות צדקה ודת וכמו כן, לטפל בעניים, בחולים וכמובן לדאוג לקבורה יהודית ולטיפול בבית הקברות היהודי.

חברה קדישא הייתה האגודה הראשונה בעיר. על פעולותיה כתבו את ספר הזהב. הרישומים הראשונים נעשו ב - 1769 ונמשכו לתוך המאה הנוכחית. הספר מציג את חוקי החברה וישנה התייחסות לספר החסידים ול"שולחן ערוך" של יוסף קרו המהווה את אחת מאבני היסוד של הפרשנות לחיים היהודיים. כמו כן ניתן לקרוא בו גם קטעים מספריו של משה זקוטו "שערי גיהנום" ו - "תופת ארוך".

בספר חברה קדישא נמצאים שמות החברים ורשימת התורמים שתרמו לבית החולים היהודי בעיר. בסוף הספר מופיעות צוואות.

ספרו של משה זקוטו "שערי גיהנום" מציג סידרה של מנייטורות בעבודתו אני מתייחס לפרטים אלו מכיוון שספר חברה קדישא מפורסם בזכות ציטוטים אלו. את האירורים לספר הכין יצחק אייזיק. הציורים שצוירו בעבודת יד מתארים את מעשי חברה קדישא ומתייחסים לנושאים כמו גסיסה, הלוויות והשבעה.

בספר ישנם ציורים המתייחסים לעולם הבא. האמן החל את עבודת האיור במאה ה - 18 והיא נמשכה לתוך המאה ה - 19. תמונות שצוירו על קברים בשנת 1824 עדיין מצויים בבית הקברות. התמונות מתחלקות לשני נושאים עיקריים הסבל בגיהנום והקבורה. את סדרת המנייטורות ניתן עוד לחלק לנושאים הבאים:

תמונות 1 עד 4 - הסבל בגיהנום כפי שהאדם הפשוט לא רואה.

תמונות 5 עד 8 - ההתעסקות סביב המת, הקבורה והשבעה.

תמונה 9 המלאכים המעבירים את המסר של העונש וחובתם להעביר את המת למקום הנכון.

בהשוואה בין ספר חברה קדישא לספרים אחרים שנכתבו בתקופה הזו, הספר הינו מיוחד במינו ובגלל זה ערכו ההיסטור רב.

RÉSUMÉ

Since the last century Nagykanizsa has made good progress due to its industry and trade. The building of the Southern Railway Line Helped to further the prosperity of the town. The Jewish people, who had been settling down here from the 18th century, played an important role in the economical, social and cultural life of the town, and thus, they contributed to the flourishing of Nagykanizsa. As a "kanizsai pógár" the town and thus helped to enhance the town. This was due to their liberal way of thinking, which helped them to be integrated into the wider community.

"The Chevra Kadisha Book", a document of the one-time prosperous community life of Nagykanizsa, can be found in the Jewish Museum in Budapest.

The very first and oldest association of the Kanizsa Jewish Community was the Chevra Kadisha. It is a charity and religious organisation supported by Jewish communities, which care for the sick, the poor, and the deceased. It makes arrangements for funerals and sees to it that the cemetery and the tombs are kept in order. "The Pinkhas", which is a register of births, marriages and deaths, gives details of their activities. The book contains the rules of "The Chevra", passages from "The Book of the Pious" and selections from "Sulchán Áruch's code of law" written by József Káro. Sulchán Áruch's code of law gives details as to how a devout Jew must live. Also in "The Pinkhas" we can read quotations from "The Tract of Inferno", (a book of ceremonies) and passages from "Tofté Áruch", written by Móse Zácutó, here we are given insight of a journey to inferno. After the list of the Chevra members there is a register of the donors to the Jewish hospital of Nagykanizsa, this book concludes with some testaments.

The most important part of "The Chevra Kadisha" is "The Tract of Inferno" which is illustrated with a series of miniatures. Its naive pictures were drawn by Jichak Eisik. The pictures show us the duties of Chevra-members towards the dying and also phases of a funeral and moments of mourning. These sketches express the beliefs of Jews about the other world. The author in her work only dealt with chapter because it made "The Chevra Kadisha Book" famous.

Although the compositions of the hand-written book were started at the end of the 18th century they were still not finished at the beginning of the 19th century. In spite of the naivety of these pictures the artist strived to depict reality; in a drawing about the cemetery we can see a tombstone from 1824, which still ex-

A VÁROSVÉDŐ EGYESÜLET ÁLTAL KIADOTT
HONISMERETI FÜZETEK

1. *Dr. Fülöp György*: Kiskanizsai ragadványnevek [Sokszorosított kéz-
(gép)irat]
2. *Dr. Tolnai Sándor*: A tűz elleni védekezés Nagykanizsán 1690-től 1988-
ig. 1989.
3. *Főnyad Pál*: A nagykanizsai evangélikus gyülekezet története. 1991.
4. *Dr. Makoviczky Gyula*: Göcseji és hetési falucsúfólók. 1992.
5. *Dr. Cseke Ferenc*:
 1. Nagykanizsa vonzáskörzete.
 2. Nagykanizsa természeti viszonyainak értékelése a településfejlődés és a gazdasági élet szempontjából.
 3. Nagykanizsa milyen mértékig támaszkodhat a városkörnyéke élelmiszer-
ipari nyersanyagaira? 1993.
6. *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma 1690-
1700 között. 1993.
7. *Balogh László*: Nagykanizsa város és környéke környezetállapoti alapfel-
mérése. 1994.
8. *Lencsés Gábor*: Az újudvari Csibiti-völgy természeti képződménye és élő-
világa. 1994.
9. *Dr. Vándor László*: Botszentgyörgy vára. (Az ún. Romlott-vár kutatásainak
eredményéből). 1995.
10. *Dr. Rózsa Miklós*: Ingatlantulajdon és telekkönyv Kanizsán a török alóli
felszabadítást követő évtizedben. 1995.
11. *Dr. Cseke Ferenc*: A Principális-csatorna vízgyűjtőjének vízföldrajzi viszo-
nyai. 1995.
12. *Buda Ernő–Benedek Miklós*: Károlyi Árpád, az olajbányászati és növényntani
kutató 1907–1972. 1996.
13. *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa város tanácsának bírói tevékenysége a török
uralom megszűnése utáni évtizedben. 1996.
14. *Bogdanovic Lázár*: A Szent Miklósról elnevezett nagykanizsai görögkeleti
szerb egyház. 1997.
15. *Rábavölgyi Attila*: A nagykanizsai református templom építésének története.
Visszaemlékezés. 1997.
16. *Kassay László*: Az Olajipari Vadásztársaság története. 1997.

Agónia

A temetőben